

ORIENTAL JOURNAL OF PHILOLOGY

journal homepage:

<http://www.supportscience.uz/index.php/ojp/about>**CURSE WORDS IN UZBEK FOLKLORE: A LINGUOCULTURAL AND PRAGMATIC ANALYSIS****Nargiza Saidaumarovna Saydullayeva***Faculty of Uzbek Language and Literature**2nd year**Kimyo International University in Tashkent (KIUT)**Email: nargizamsaydumail.com**Tashkent, Uzbekistan***ABOUT ARTICLE****Key words:** folklore, curse, linguoculture, pragmatics, oral folk art, semantics, figurativeness, speech act.**Abstract:** This article analyzes curse words found in Uzbek folklore from linguistic and linguocultural perspectives. The semantic, pragmatic, and figurative features of curses are revealed. Their formation in the collective consciousness, their connection with moral and ethical values, and their functions in speech situations are scientifically explained.**Received:** 08.03.26**Accepted:** 09.03.26**Published:** 10.03.26**O‘ZBEK TILI FOLKLORIDA QARG‘ISH SO‘ZLAR: LINGVOMADANIY VA PRAGMATIK TAHLIL****Nargiza Saidaumarovna Saydullayeva***O‘zbek tili va adabiyoti fakulteti, 2-kurs**Kimyo International University in Tashkent (KIUT)**e-mail: nargizamsaydumail.com**Tashkent, O‘zbekiston***MAQOLA HAQIDA****Kalit so‘zlar:** folklor, qarg‘ish, lingvomadaniyat, pragmatika, xalq og‘zaki ijodi, semantika, obrazlilik, nutqiy akt.**Annotatsiya:** Mazkur maqolada o‘zbek folklorida uchraydigan qarg‘ish so‘zlar lingvistik va lingvomadaniy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Qarg‘ishlarning semantik, pragmatik va obrazlilik xususiyatlari ochib beriladi. Ularning xalq ongida shakllanishi, ma’naviy-axloqiy qadriyatlar bilan bog‘liqligi hamda nutqiy vaziyatda bajaradigan funksiyalari ilmiy asosda yoritiladi.**ПРОКЛЯТИЯ В УЗБЕКСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ: ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ И ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ**

Наргиза Саидаумаровна Сайдуллаева

Факультет узбекского языка и литературы, 2 курс

Ташкентский Международный Университет Кимё

Электронная почта: nargizamsaydumail.com

Ташкенте, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова:	фольклор, проклятие, лингвокультура, прагматика, устное народное творчество, семантика, образность, речевой акт.	Аннотация:	В данной статье проклятия, встречающиеся в узбекском фольклоре, анализируются с лингвистической и лингвокультурной точек зрения. Раскрываются семантические, прагматические и образные особенности проклятий. Научно освещаются их формирование в народном сознании, связь с духовно-нравственными ценностями, а также функции в речевой ситуации.
------------------------	--	-------------------	--

Kirish. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi – milliy tafakkur, mentalitet va madaniy qadriyatlarning bevosita aksidir. Folklor janrlarida xalqning dunyoqarashi, diniy tasavvurlari, urf-odatlar va ijtimoiy munosabatlari mujassam. Ana shu birliklar orasida qarg‘ish so‘zlar ham alohida qatlamni tashkil etadi. Qarg‘ishlar ko‘pincha salbiy emotsional holat bilan bog‘liq bo‘lsa-da, ular xalqning axloqiy me‘yorlari va qadriyat tizimini ochib beruvchi muhim til hodisasidir.

Mazkur tadqiqotning maqsadi o‘zbek folklorida uchraydigan qarg‘ish so‘zlarning lingvistik va lingvomadaniy xususiyatlarini tahlil qilish hamda ularning pragmatik funksiyalarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot vazifasi sifatida qarg‘ishlarning semantik tasnifi, stilistik xususiyatlari va kommunikativ vazifalarini o‘rganish belgilandi.

Folklorshunoslikda xalq og‘zaki ijodi janrlarining funksional tabiati haqida ko‘plab tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, To‘raqulov folklor birliklarini milliy ong mahsuli sifatida baholaydi [1, 45-b.]. Shu nuqtai nazardan qarg‘ishlar ham individual emas, balki kollektiv tafakkurning mahsuli sifatida shakllangan.

Asosiy qism. Qarg‘ish so‘zlar – nutqiy akt sifatida salbiy baho, norozilik yoki jazolash istagini ifoda etuvchi til birliklaridir. Ular ko‘pincha duoga qarama-qarshi semantik maydonda joylashadi. Agar duo ezgulik, baraka va ijobiylikni bildirsa, qarg‘ish la‘nat, halokat yoki zarar tilash ma’nolarini ifodalaydi.

Lingvistik nuqtai nazardan qaraganda, qarg‘ishlar metaforik va obrazli ifoda bilan ajralib turadi. Masalan: “Boshingga tosh yog‘sin”, “Ko‘zing ko‘r bo‘lsin”, “Ildizing qurisin” kabi birikmalar real voqelikni emas, balki ramziy semantikani bildiradi. Rahmatullayev frazeologik

birliklarning obrazlilik xususiyatini xalq tafakkuri bilan bog'laydi [2, 112-b.]. Qarg'ishlarda ham aynan obrazlilik asosiy stilistik vosita hisoblanadi.

Pragmatik jihatdan qarg'ishlar nutq vaziyatiga bog'liq. Ular ko'pincha konflikt, adolatsizlik yoki kuchli hissiy portlash jarayonida yuzaga keladi. Nutq egasining kommunikativ maqsadi – baholash, jazolash yoki ijtimoiy bosim o'tkazishdir. Shu ma'noda qarg'ishlar perlokutiv ta'sir kuchiga ega nutq birliklari sifatida qaraladi.

Lingvomadaniy jihatdan qarg'ishlar xalqning qadriyat tizimini aks ettiradi. Masalan, “Nasling qurisin” degan qarg'ishda avlod, davomiylik va nasl tushunchalarining muqaddasligi aks etadi. O'zbek mentalitetida nasl va farzand tushunchasi oliy qadriyat hisoblanganligi bois, bunday qarg'ish eng og'ir la'nat sifatida qabul qilinadi.

Qarg'ishlarning tematik tasnifini quyidagicha ajratish mumkin:

1. Tabiat hodisalari bilan bog'liq qarg'ishlar (Tosh yog'sin, Yer yutsin).
2. Jismoniy zarar bilan bog'liq qarg'ishlar (Ko'zing ko'r bo'lsin).
3. Nasl va avlodga yo'naltirilgan qarg'ishlar (Nasling qurisin).
4. Ijtimoiy mavqe bilan bog'liq qarg'ishlar (Xor bo'lg'in).

Bunday tasnif qarg'ishlarning faqat emotsional birlik emas, balki tizimli semantik tuzilishga ega ekanini ko'rsatadi.

Folklorda qarg'ishlar ko'pincha ertak, rivoyat va dostonlarda uchraydi. Ayniqsa, ijobiy qahramonga zulm qilgan shaxsga qarg'ish yo'naltiriladi. Bu esa ularning axloqiy-me'yoriy vazifasini ko'rsatadi. Qarg'ish folklorda adolat mexanizmi sifatida ishlatiladi.

Ilmiy adabiyotlarda qarg'ishlar nutq etiketi bilan bog'liq tarzda ham o'rganilgan. Tilshunoslar ta'kidlashicha, salbiy nutq birliklari ham kommunikativ tizimning ajralmas qismi bo'lib, ular ma'lum ijtimoiy chegaralar doirasida qo'llanadi [3, 78-b.]. Qarg'ish so'zlarning semantik tuzilishida ko'pincha kuchaytirish va mubolag'a unsurlari faol ishtirok etadi. Bu esa ularning ekspressivligini oshiradi.

Masalan, “Yer yutkur”, “Boshingga qarg'a qo'nsin” kabi ifodalarda voqelikdan uzoq, lekin tasavvurda kuchli hissiy ta'sir uyg'otuvchi obraz yaratiladi. Mubolag'a o'zbek folklorining umumiy poetik xususiyatlaridan biri bo'lib, qarg'ishlarda ham aynan shu usul orqali salbiy munosabat kuchaytiriladi. Bu jihat ularning stilistik ahamiyatini yanada oshiradi. Qarg'ish so'zlar gender aspektida ham tahlil qilinishi mumkin.

Odatda ayollar nutqida uchraydigan qarg'ishlar hissiy bo'yoqqa boy va ko'proq oilaviy qadriyatlarga yo'naltirilgan bo'ladi. Erkaklar nutqida esa qarg'ishlar ko'proq ijtimoiy mavqe, obro'-e'tibor yoki jismoniy kuch bilan bog'liq mazmun kasb etadi. Bu holat o'zbek jamiyatidagi gender rollari va ijtimoiy vazifalarning tilga aks etishi sifatida talqin qilinishi mumkin. Shuningdek, qarg'ishlarning diniy-mifologik ildizlari ham mavjud.

Ko'plab qarg'ishlarda ilohiy jazoga ishora qilinadi. Masalan, "Xudo ursin", "Tangri jazosingni bersin" kabi iboralarda adolatni oliy kuch bilan bog'lash g'oyasi aks etadi. Bu esa xalq tafakkurida adolat, jazolash va taqdir tushunchalarining ilohiy asos bilan tushuntirilishini ko'rsatadi. Qarg'ishlar shu jihatdan diniy e'tiqod va xalq mifologiyasi bilan chambarchas bog'liq hodisa sanaladi. Bundan tashqari, zamonaviy nutq jarayonida qarg'ishlarning funksional o'zgarishi ham kuzatiladi. An'anaviy folklor shakllarida qarg'ishlar kuchli la'nat mazmunida qo'llanilgan bo'lsa, bugungi og'zaki nutqda ayrim qarg'ishlar emotsional-ekspressiv vosita sifatida, ba'zan hazil yoki kinoya tarzida ishlatilmoqda.

Bu esa ularning pragmatik funksiyasida yumshash jarayoni kechayotganini ko'rsatadi. Til taraqqiyoti natijasida qarg'ishlarning ba'zi shakllari arxaiklashgan bo'lsa, ayrimlari yangi nutqiy vaziyatlarga moslashgan. Qarg'ishlarning kommunikativ vazifasi ijtimoiy nazorat mexanizmi sifatida ham namoyon bo'ladi. Ular ma'lum bir me'yor buzilgan vaziyatda jamoatchilik tomonidan og'zaki jazolash vositasi vazifasini bajaradi. Shu ma'noda qarg'ishlar xalq ongida axloqiy chegaralarni belgilovchi belgilar sifatida xizmat qiladi.

Qarg'ish so'zlarning yana bir muhim jihati ularning fonetik va intonatsion xususiyatlaridadir. Qarg'ishlar odatda balandroq ohang, keskin urg'u va qisqa, buyruq ohangidagi gap tuzilmalari orqali ifodalanadi. Bu esa ularning emotsional kuchini oshiradi. Nutq jarayonida ohang orqali beriladigan keskinlik qarg'ishning ta'sir kuchini yanada mustahkamlaydi va uni oddiy baholashdan ajratib turadi.

Shuningdek, qarg'ish so'zlar ko'pincha barqaror sintaktik modellarga ega bo'ladi. Ular ko'proq buyruq-istak mayli shaklida quriladi: "Qurib ket", "Yer yutgur", "Ildizing qurisin". Bu grammatik shakl istak va tilak semantikasini bildirsa-da, mazmunan salbiy yo'nalishga ega bo'ladi. Bu holat qarg'ishlarning ichki lingvistik mexanizmini ko'rsatadi va ularning oddiy haqorat emas, balki ma'lum strukturaga ega nutqiy birlik ekanini tasdiqlaydi.

Qarg'ishlarning folklordagi qo'llanishi ijtimoiy-axloqiy muvozanatni tiklash vositasi sifatida ham talqin qilinadi. Masalan, doston yoki ertaklarda zolim qahramonga yo'naltirilgan qarg'ish oxir-oqibat uning jazolanishi bilan yakunlanadi. Bu esa xalq ongida adolat g'oyasini mustahkamlashga xizmat qiladi. Demak, qarg'ishlar nafaqat individual hissiyot ifodasi, balki kollektiv axloqiy pozitsiyaning ham namunasidir.

Bundan tashqari, qarg'ishlarning saqlanish va avloddan-avlodga o'tish jarayoni ham folklorning og'zaki tabiati bilan bog'liq. Ular ko'pincha kattalar nutqidan yoshlar nutqiga o'tadi va shu tariqa til xazinasining tarkibiy qismi sifatida yashab keladi. Bu esa qarg'ishlarning an'anaviy madaniyatda mustahkam ildizga ega ekanini ko'rsatadi.

Qarg'ish so'zlarning yana bir muhim jihati ularning nutqiy kommunikatsiyadagi psixologik ta'sir kuchi bilan bog'liqdir. Bunday birliklar ko'pincha kuchli emotsional holatda yuzaga keladi

va nutq egasining ichki kechinmalarini ifodalash vositasi sifatida xizmat qiladi. Qarg'ish orqali inson o'z noroziligi, alam yoki g'azabini ifoda etadi. Shu sababli qarg'ishlar nafaqat til birliklari, balki psixologik holatning verbal ifodasi sifatida ham talqin qilinadi. Ularning qo'llanishi nutq jarayonida hissiy zaryadni kamaytirish yoki ijtimoiy vaziyatga baho berish funksiyasini ham bajaradi. Shuningdek, qarg'ish so'zlar folklor poetikasining muhim komponentlaridan biri sifatida qaraladi. Ular xalq og'zaki ijodining boshqa janrlari bilan o'zaro bog'liq holda yashaydi va ko'pincha badiiy matnning dramatik ta'sirini kuchaytirishga xizmat qiladi. Ayniqsa ertak, rivoyat va dostonlarda qarg'ish motivi voqealar rivojiga turtki beruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Bu holat qarg'ishlarning faqat nutqiy birlik emas, balki folklor matnining semantik va badiiy strukturasida muhim o'rin egallovchi element ekanini ko'rsatadi.

Xulosa, O'zbek tili folklorida qarg'ish so'zlar murakkab lingvistik va madaniy hodisa hisoblanadi. Ular nafaqat salbiy emotsiyani, balki xalqning qadriyat tizimini, axloqiy me'yorlarini va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiradi. Qarg'ishlar obrazlilik, metaforiklik va pragmatik kuch bilan ajralib turadi.

Mazkur tadqiqot qarg'ishlarni lingvomadaniy birlik sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi va ularni o'zbek folklorining muhim tarkibiy qismi sifatida baholashga asos yaratadi.

Qarg'ishlar o'zbek xalqining tarixiy tafakkuri va madaniy qadriyatlar tizimining til orqali ifodalanish shakli sifatida muhim ahamiyatga ega. Ularni kompleks lingvomadaniy tahlil qilish milliy nutq madaniyatini chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. To'raqulov X. O'zbek folklorshunosligi asoslari. – Toshkent: Fan, 2010. – 256 b.
2. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – 384 b.
3. Yo'ldoshev B. Nutq madaniyati asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2005. – 210 b.
4. Karimov B. O'zbek folklorida nutq etiketi va uning lingvopragmatik xususiyatlari: Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. – Toshkent, 2018. – 156 b.
5. Abdullayeva D. O'zbek xalq og'zaki ijodida emotsional-ekspressiv birliklarning lingvomadaniy tahlili: Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) diss. – Samarqand, 2020. – 148 b.